

FILOZÓFIAI ÖNARCKÉP

A *Filozófiai lábjegyzetek* című könyv Heller Ágnes posztumusz kötete: azokat az előadásait gyűjti egybe, amelyek a Magyar Filozófiai Társaság *Lábjegyzetek Platónhoz* című szegedi konferenciasorozatán hangzottak el. Heller írásait Boros Gábor, Gyenge Zoltán és Weiss János memoárjai, személyes hangvételű kísérőszövegei foglalják keretbe. Heller előadásai – egy kivételével – az egyes szimpóziумok témáihoz kapcsolódnak: az erény, a bűn, az igazság, a szabadság, az akarat, a bizalom és az idegen kérdésköréhez. Noha a konferenciasorozat eleve feltételezi ezt a tematikus sokszínűséget, Heller gondolkodásmódjáról is elárul valamit az, hogy mindegyik hívószóhoz képes volt könnyedén és ráadásul sajátos módon kapcsolódni. A címválasztás is találó: számomra úgy tűnik, Heller nem koncepciózusan építi gondolatmenetét, hanem kissé csapongó impulzivitással. Ez persze nem azt jelenti, hogy szétesnek a szövegei, hanem inkább azt, hogy több irányból közelítenek tárgyukhoz, néhol asszociatív módon, egyik szálát a másikba öltve építkeznek. Dolgozatai tehát valóban lábjegyzetek, széljegyzetek, adalékok.

A *Filozófiai lábjegyzetek* című könyvében élet és szakma szenvedélyes összefonódását látom megmutatkozni. Ezt a kézenfekvőnek tűnő meglátást támasztják alá és árnyalják életrajzi, vállaltan személyes élményekből építkező kötetei, valamint megjelentetett olvasónaplói is. „Az egyéb élettörténeteim és a filozófiám története közötti kapcsolatot kár lenne tagadnom” – mondja Heller *Filozófiám története* című előadássorozatában (Budapest: Múlt és Jövő, 11.). Mintha az itt recenzeált könyv borítóján szereplő amatőr, rossz minőségű fénykép is ehhez igazodna: a fotó egy doktori védés után készült, és ezért jóval több, mint egy ilyen kiadvány esetében szokásos szerzői portré. Heller együtt élt a filozófiával. „Az egész életemet ennek akartam szentelni, hogy megérthessem azt, amit még ma sem értek igazán” – vallja *A véletlen értéke* című memoárkötetében, amely először német nyelven, alig egy évvel halála előtt jelent meg (Budapest: Noran Libro, 2019, 75.). Emlékezetes az is, amit ugyanebben a könyvében a végén mond: „Anyámtól tudom, hogy »én« már egyévesen beszéltem, és másfél évesen akár egy egész óráig tudtam rohangálni az asztal körül. [...] Már ennyiben is felismerem néhány mai jellemvonásom: hogy sosem fáradok el, hogy sosem áll be a szám, és hogy mindig kíváncsian tekintek a világra” (242.). Részint ez a kíváncsiság magyarázhatja azt a természetességet is, amellyel az egyes témákon belül mozog. Megkapó példatárának gazdagsága, gondolkodásának rugalmassága.

Weiss János írja utószavában, hogy a *Filozófiai műfajok, különös tekintettel Heideggerre* című előadás az egyetlen, amellyel Heller nem kapcsolódott az elő-

zetesen megadott témához (*szabadság*), mert elfeledkezett róla. Ha nem ismerjük ezt az anekdotát, ez fel sem tűnik: Heller a filozófia műfajának sajátos világáról, sajátos nyelvéről beszél; bizonyos értelemben a filozófiai alkotás *szabadságáról*. Már csak azért sem lenne lehetetlen elképzelni ezt a kissé távoli kapcsolódást a részéről, mert az idegenség apropóján a filozófiai beszédmód és egyúttal a filozófus idegenségéről elmélkedik. Mindkét szöveget olvashatnánk szakmai önvalomásként is. Heller számára különösen fontos volt, hogy szabadon és felszabaldultan gondolkodhasson és beszélhessen; az is nyilvánvaló, hogy a kirekesztett, hazájában idegen filozófus képében önmagát ábrázolja, és e portrén megfesti emigrációjának történetét és a 2011-es „filozófushajtsza” (Weiss János szóhasználat, 123.) emlékét is. A filozófia világában „saját világunkra ismerünk, vagy legalábbis ismerhetünk” (72.), és a filozófus „pragmatikus magatartását felfüggesztve elgondolkozik, hogy mit is ért azon, amit mond, hogy megvizsgálja a készen kapott ítéleteit, hogy ezek lehetséges értelmét faggatva töpreng[en] az igazságon. [...] Mindezt annak tudatában teszi, hogy a saját hazájában és korában idegen marad” (107).

A kötetet kísérő visszaemlékezések tanúsága szerint Heller filozófusként valóban töprengő alkat volt. Állandó párbeszédben volt másokkal, és olykor saját korábbi állításait is újraértékelte, felülbírálta. Életműve áttekinthetetlenül terjedelmes. Munkáinak egyik közös vonása, hogy önmagát írja, és saját élettörténetén, élményvilágán és tapasztalatain keresztül olyan alapvető társadalmi és egzisztenciális kérdéseket érint, amelyek többek között a holokauszt tragikus eseményeire, társadalmi változásokra, cselekvés- és viselkedésformákra, érzelmeink működés módjára, a mindennapi életre, vagy éppen az álmok sajátos világára reflektálnak.

A kötetben érintett témák és a felvetett szempontok is lehetőséget adnak arra, hogy filozófiai önarcképként olvassuk ezeket az írásokat: Heller Ágnes eszmefuttatásai annak kapcsán tesznek fel kérdéseket, hogyan alakul és alakítható a jellem, milyen a jó ön- és emberismeret, hogyan viszonyul egymáshoz saját és idegen. Az akaratról szóló szövegében az álmodó álmához való viszonyáról, az álom személyiséget formáló erejéről, az álom sajátos, az akaratlagos cselekvéseket kizáró logikájáról ír. Azt, hogy mit álmodunk, nem mi döntjük el. Abban viszont, hogy miként értelmezzük, és hogy értelmezzük-e egyáltalán az álmainkat, nagy lehet a felelősségünk. A már említett idegenségről és filozófiai műfajokról szóló előadások mellett könnyen idekapcsolható a *Bizalom és bizalmatlanság az önéletrajzi emlékezet tükrében* című esszé is. Heller szerint a bizalom egyéni ítélőképességen alapul. „A jó ítélőképesség kialakulásának feltétele az emberek jellemére vonatkozó élettapasztalat, olyan tapasztalat, amelyet a világban való létezésünk során magunk szerzünk” (94.). *A poéta maszkjai* című dolgozatában Heller az erényt az önismerethez köti; mások és önmagunk megismerésének összefonódó dinamikáját követi nyomon. Felvetéseit a platóni dialógusok összetett jellemábrázolásainak elemzésébe csomagolja.

Heller Ágnes úgy véli, hogy azt, amit filozófiának nevezünk, Platón „csak a poéta maszkjában találhatta fel. Mint filozófus a költő maszkjában jelent meg, és mint költő a filozófus maszkjában” (22.). A Platón-interpretációt metaszöveggként is olvashatnánk. Mintha a *Filozófiai lábjegyzetek* írásai Heller maszkjait formáznák. Ezek a maszkok azonban nem rejtik el egészen az arcot. Ehhez hozzájön az is, hogy az előadások szöveggként is élőbeszédszerűek maradtak. Mindez pedig erősíti azt a benyomást, amelyet Gyenge Zoltán fogalmaz meg utószavában: a kötet Heller Ágnes halála után is fenntartja a folyamatos diszkussziót.

(Heller Ágnes: Filozófiai lábjegyzetek. Szerkesztette: Daróczy Enikő, Laczkó Sándor, Weiss János. Szeged: Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány–Magyar Filozófiai Társaság–Státus Kiadó, 2020, 126 o.)

Branczeiz Anna

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola